

PSIXIKA VA ONG

Akmaxamatova Muhayyo

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha talim yo‘nalishi talabasi

E-mail: myhayyoakmaxamatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Psixika deganda - oliy darajadagi materiyaning (miyaning) xususiyati tushunilib, u ob‘ektiv borliqni aks ettirilishida namoyon bo‘ladi, sub‘ekt faoliyatini ma‘lum maqsad asosida yo‘naltiradi hamda xulq-atvor negizida shakllanadi, psixika - inson ruhiyatining shunday holatiki, u tashqi olamni (ichki ruhiy olamni) ongli tarzda aks ettirishimizni, ya‘ni bilishimiz, anglashimizni ta‘minlaydi.

Kalit so‘zlar: Psixika, Inson ongi, sezuvchanlik, hissiyot, elementar (sodda) sensor psixika, perseptiv bosqich, intellektual bosqich, qurol yasash va uni asrash qobiliyatiga egalik odam psixikasi bilan hayvon.

Psixika bu aks ettirishdir. Jonli va jonsiz tabiatda aks ettirishning oziga xos usullari mavjud. Psixika yuksak darajada tashkil topgan materiyaning alohida xossasi bolib, u ob‘ektiv olamni

alohida bir tarzda aks ettiradi. Yuksak darajada tashkil topgan materiya deganda biz miyani tushunamiz. Demak inson va hayvonlar psixikasining moddiy asosini markaziy nerv sistemasining eng yuksak qismi bo‘lmish bosh miyani tashkil etadi. Ammo insonlar miyasi hayvonlar miyasiga qaraganda ancha murakkabroq tuzilgan bo‘ladi.

Psixikaning filogenetik taraqqiyoti. Jamiki materiya, jonsiz anorganik materiyadan tortib, to organik materiyaning yuksak hamda murakkab shakli - inson miyasigacha moddiy olamning umumiy xususiyatiga, ya‘ni turli ta‘sirlarga javob qaytarish qobiliyatiga egadir. Jonsiz tabiatda harakat jism yoki moddalarning o‘zaro mexanik, fizik va kimyoviy munosabatlari tarzida namoyon bo‘lishi mumkin. Voqelikdagi ta‘sirni aks etish qobiliyati-materiyaning umumiy

xususiyatidir. Lekin olamda tirik va o‘lik tabiatni aks etishi turlichadir. Tirik materiyaning tashqaridan ta‘sir etayotgan moddalar almashinuviga javob berishi ta‘sirlanuvchanlik deb ataladi.

Oddiy ta‘sirlanuvchanlik barcha o‘simliklarga xos. Evolyusiya jarayonida organizmlar tashqi muhit bilan munosabatlarining umumiy turini ozgarishi natijasida ta‘sirlanuvchanlikning sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tishi sezuvchanlikni yuzaga kelishiga sabab boladi. A.N. Leontevning faraziga asosan sezuvchanlik “genetik

shunday ta'sirlanuvchanlik-ki tashqi muhit ta'siriga organizmni yo'naltiradi va buning natijasida organizm tashqi muhitida signal vazifasini bajaradi. Voqelikdagi ta'sirni aks etish qobiliyati-materiyaning umumiy xususiyatidir. Lekin olamda tirik va o'lik tabiatni aks etishi turlichadir. Tirik materiyaning tashqaridan ta'sir etayotgan moddalar almashinuviga javob berishi ta'sirlanuvchanlik deb ataladi. Oddiy ta'sirlanuvchanlik barcha o'simliklarga xos. Evolyusiya jarayonida organizmlar tashqi muhit bilan munosabatlarining umumiy turini o'zgarishi natijasida ta'sirlanuvchanlikning sifat jihatidan yangi bosqichga o'tishi sezuvchanlikni yuzaga kelishiga sabab boladi. A.N.Leontevning faraziga asosan sezuvchanlik "genetik shunday ta'sirlanuvchanlik-ki tashqi muhit ta'siriga organizmni yo'naltiradi va buning natijasida organizm tashqi muhitida signal vazifasini bajaradi.

1.Elementar (sodda) sensor psixika bosqichi - A.N.Leontev ta'rificha, tashqi muhit ob'ektning u yoki bu sifatiga qarab javob beraveradi. Bu oddiy sezish bosqichidir. K.E.Fabri fikricha, oddiy sensor psixikaning ikki-past va yuqori darajasiga ajratiladi. Ko'pgina bir hujayralilar hamda ayrim ko'p hujayralilarda psixik rivojlanishning past darajasi kuzatiladi. Bunda psixik faollikning oddiy turlari namoyon boladi. Elementar psixikaning yuqori bosqichida kop hujayrali umurtqasizlarda namoyon bo'ladi. Bu hayvonot evolyusiyasining zarur davridir.

2.Perseptiv bosqich bo'lib, u tashqi, ob'ektiv voqelikni yaxlit aks etishi bilan xarakterlanib, alohida oddiy sezish turi emas. K.E.Fabrining fikricha, perseptiv psixikani ham ikki darajasi mavjud. Past darajaga yuqori darajali umurtqasizlar kiradi. Perseptiv psixikaning quyi bosqichida mavjud bo'lgan hayvonlar uchun ijobiy ta'sir etuvchilarni faol izlash xususiyati xosdir.

3.Intellektual bosqich - yuksak darajada rivojlangan nerv tizimiga ega bo'lganlar, ya'ni odamsimon maymunlarga xosdir.

Inson ongining rivojlanishi Inson psixikasi bilan eng yuksak taraqqiy etgan hayvon psixikasi o'rtasida katta farq mavjud. Hayvonlar "tili"bilan inson tilini hech bir jihatdan taqqoslab bo'lmaydi. Hayvon oz to' dasidagi boshqa o'ziga o'xshash hayvonlarga ayni chog'dagi bevosita vaziyat bilan cheklangan hodisalar haqida faqatgina signal berolsa, inson til yordami bilan boshqa odamlarga o'tgan, hozirgi va kelgusi zamondagi narsalar haqida axborot berishi va ularga ijtimoiy tajribani otkazishi mumkin.

Ma'lumki, asalarilar uyasida bitta ona ari, bir necha o'nlab erkak va bir necha yuzlab bepusth ishchi ari (jinsiy organlari yetishmagan)lar boladi. Ishchi arilarning xatti - harakatlari juda ham murakkabdir. Rivojlana borgan sari har bir ishchi asalari uyadagi vazifasini o'zgartira boradi.

Oldiniga u asalari bolalarini (gumaklarini) boqadi, uyani tozalaydi, so'ngra uyani qo'riqlaydi, ozuqa

topib keladi, katakchalar yasaydi. Yerdan yashaydigan arining instiqtalari ham juda murakkab harakatlar zanjiridan iboratdir. U o'ziga uya qazib olib, uchib ketishidan oldin har gal uni og'zini tuproq bilan qoplaydi. O'ljasini olib kelganidan keyin ari uni uyaga kiraverishiga qo'yib, haligi tuproqni chetga surib, uyaning tekshirib ko'radi, shundan keyingina uni uyaga olib kiradi. Instiqtiv harakatlar, tug'ma va nasldan-naslga o'tadigan ongsiz harakatlardir. Instiqtiv harakatlar, tug'ma va nasldan-naslga o'tadigan ongsiz harakatlardir. Ular hayvonlarning hayot uchun kurashish va muhitga eng muvaffaqiyatli uyg'unlashish jarayonida hosil qilingan holda irsiy yo'l bilan mustahkamlanib qolgan, ongsiz harakatlardir. Bular aql bilan o'yab bajariladigan oqilona harakatlar emas. Masalan, yangi tug'ilgan sichqon bolalarini cho'miltirib, mushuk oldiga olib kelinsa, u sichqonni o'z bolalaridek mehr bilan boqadi, emizadi, himoya qiladi, ammo uni sichqon bolasi ekanligini anglamaydi.

Xulosa qilib aytganda Muhit sharoiti jihatidan nihoyat darajada har xil ekan, bu hol organizmlarning differensiallanishiga olib kelgan. Barcha tirik organizmlar mavjud sharoitga moslashadi. Oz-ozini boshqarish oddiy ta'sirlanuvchanlikdan boshlanib, ozining yuksak taraqqiyotiga erishadi, Odam bilan hayvon o'rtasidagi to'rtinchi g'oyat muhim farq hissiyot o'rtasidagi farqdir. Rivojlanish sharoitlarining turlicha bo'lishi odam psixikasining hayvon psixikasidan ajratuvchi muhim farqlardan hisoblanadi. Agar odam insoniyat tajribasini o'zlashtirmas ekan, oziga oxshagan odamlar bilan munosabatga kirishmas ekan, shaxs sifatida tarkib topmaydi. Inson ongining rivojlanishiga asosiy omil mehnat faoliyati, ya'ni odamlarning birgalikda qurol yasash va undan foydalanish faoliyatlari bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. F.I.XAYDAROV N.I.XALILOVA UMUMIY PSIXOLOGIYA "Toshkent -2009"
2. Гамезо М.В, Домашенко И.А Атлас по психологии М; «Просвещение» 1986 г
3. Гиппенрейтпер Ю. Б, Введение в общую психологию: Курс лекций: Учебное пособие для вузов. — М.: ЧеРо, 1997.
4. Davletshin M.G Umumiy psixologiya T-2002 y
5. Джемс В. Психология.- М., 1991
6. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 1999.
7. Karimova V.M. Psixologiya T-2002 y